

ОЛІЙНИК А. Ю.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного
та публічного права
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.6>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ НАДАННЯ ПОСЛУГ

У статті аналізується поняття та види реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг. Проведено дослідження такої реалізації у працях таких авторів, як: З. Варналій, Г. Ільющенко, С. Іщук, А. Ковач, Л. Нікітенко, А. Олійник, С. Різник, Е. Савченко, О. Шнипко та інші. На підставі проаналізованих праць сформульовано ознаки реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг. Дається визначення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання послуг, під якою розуміється втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових та інформаційних послуг із метою отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів. Зроблено висновок, що суспільні відносини реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність із різних видів надання послуг урегульовані Конституцією України, кодексами України, іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами України. Розглянуто реалізацію конституційних свобод на підприємницьку діяльність у процесі надання побутових і інформаційних послуг. Зміст реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг включає в себе суб'єктів, їхні права й обов'язки та об'єкти підприємництва. Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію. Об'єктами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт є діяльність суб'єктів господарювання щодо надання побутових і інформаційних послуг.

Ключові слова: реалізація конституційної свободи на підприємницьку діяльність, надання побутових і інформаційних послуг, зміст реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг.

Oliynyk A. Yu. Implementation of the constitutional freedom of a person to engage in entrepreneurial activity in the process of providing services

The article analyzes the concept and types of realization of the constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity in the process of providing services. A study of this implementation in the works of the authors: Z. Varnaliy, G. Ilyushchenko, S. Ishchuk, A. Kovach, L. Nikitenko, A. Oliynyk, S. Riznyk, E. Savchenko, O. Shnyenko and others. On the basis of the analyzed works the signs of realization of the constitutional freedom of the person on business activity in the course of rendering of services are formulated. The definition of the implementation



of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity is given, which means the implementation of constitutional norms in real social relations of the freedom of a person for entrepreneurial activity in the provision of household and information services for profit or economic and social results. It is concluded that the social relations of realization of the constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity of different types of service provision are regulated by the Constitution of Ukraine, codes of Ukraine, other laws and bylaws of Ukraine. The implementation of constitutional freedoms for entrepreneurial activity in the process of providing household and information services is considered. The content of the implementation of the constitutional freedom of a person to engage in entrepreneurial activity in the process of providing services includes subjects, their rights and responsibilities and objects of entrepreneurship. Business entities are participants in economic relations who carry out economic activities, implementing economic competence. The objects of realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity in the process of performance of works are the activity of economic entities with regard to the provision of household and information services.

***Key words:** realization of constitutional freedom on entrepreneurial activity, rendering of household and information services, content of realization of constitutional freedom of a person on entrepreneurial activity in the process of rendering services.*

Вступ. Проблема конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність досліджувалася у працях таких авторів, як: З. Варналій, Г. Ільющенко, С. Іщук, А. Ковач, Л. Нікітенко, А. Олійник, С. Різник, Е. Савченко, О. Шнипко та інші. Дослідження останніх публікацій авторів свідчить про те, що проблема конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг окремо ще не досліджувалася.

Постановка завданнями. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг має теоретичне і практичне значення. Теоретичне значення викликане необхідністю формулювання поняття та характеристики видів підприємницької діяльності особи у процесі надання послуг. Практичне значення проблеми характеризується низкою важливих практичних завдань реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність із надання послуг, деталізації конституційних можливостей нормами цивільного, господарського, адміністративного та інших галузей права. Метою дослідження є реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг. Відповідно до мети, завданнями дослідження є: а) аналіз праць учених щодо реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність та видів надання послуг підприємцями; б) формулювання ознак та визначення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг; в) характеристика реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність із різних видів надання послуг; г) пропозиція висновків і рекомендацій щодо удосконалення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг.

Результати дослідження. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність досліджувалася у працях різних учених. Так, З. Варналій вважає, що конституційна свобода підприємництва базується на: а) наданні правових гарантій вільного підприємництва, включаючи гарантії права на майно, вироблену продукцію, вільний вибір партнерів за прямими зв'язками, здійснення експортно-імпорتنних операцій, самостійне використання прибутку (доходу); б) створенні рівних можливостей для розвитку всіх видів підприємницької діяльності, заснованих на різних формах власності [1]. На його думку, свобода господарської діяльності є основною передумовою розвитку підприємництва і реалізується в певному обсязі через основні принципи: економічну самостійність, економічну



відповідальність, економічну рівноправність [2]. Отже, З. Варналій серед ознак свободи підприємництва в Україні розглядає економічну самостійність, економічну відповідальність, економічну рівноправність та розвиток усіх його видів, включаючи і підприємництво у процесі надання послуг.

Г. Ільющенко вважає, що свобода підприємництва передбачає можливість особи вирішувати, чи займатися підприємницькою діяльністю, та вільно її вибирати, забезпечення кожному підприємцю можливості без дискримінації визначити вид діяльності, способи її здійснення, часові та територіальні межі втілення власних здібностей. Він досліджує обмеження свободи підприємницької діяльності за суб'єктивним критерієм, аналізує чинне та перспективне законодавство, а також пропонує вироблення конкретних пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення досліджуваної сфери відносин [3]. Отже, Г. Ільющенко досліджує конституційну свободу на підприємницьку діяльність як можливість вільно її вибирати, реалізувати способи її здійснення, часові та територіальні межі втілення власних здібностей.

С. Іщук розглядає свободу підприємницької діяльності як економічну основу громадянського суспільства у сфері реалізації економічних інтересів особи, що базуються на поєднанні феномену свободи особистості та економічної незалежності держави. Межі індивідуальної свободи особи у підприємницькій сфері є значно ширшими за обсяг суб'єктивних прав, якими вона наділяється державою, оскільки в цьому разі законодавець вважає недоцільним або неможливим регулювати повною мірою сферу реалізації економічної свободи. Реалізація індивідуальної свободи через механізм ринкового устрою з погляду потреб громадянського суспільства має на меті формування середнього класу як основи подальшого розвитку громадянського суспільства [4, с. 15]. Отже, на думку С. Іщука, реалізація індивідуальної свободи підприємницької діяльності особи має на меті і процеси надання послуг, що поєднані з феноменом свободи особистості та економічної незалежності держави і суспільства.

А. Ковач вважає, що визначення права на підприємницьку діяльність можна зробити лише за умови його всебічного аналізу за суттю, змістом та формою. Так, за суттю право на підприємницьку діяльність він розглядає як урегульовані Конституцією та законами України можливості певної поведінки особи у сфері виробництва та у процесі надання послуг із метою одержання прибутку. За змістом право на підприємницьку діяльність він розглядає як певні матеріальні блага у сфері їх виробництва та надання певних послуг та право на їх обмін, розподіл, володіння, користування, розпорядження, одержання прибутку тощо. За формою право на підприємницьку діяльність слід розглядати як міру або спосіб, форму поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей особи у сфері виробництва продукції та надання відповідних послуг. Право особи на підприємницьку діяльність може бути визначене як гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ із метою одержання прибутку [5, с. 214]. Отже, А. Ковач визнає, що підприємницька діяльність є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик діяльністю у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ із метою одержання прибутку. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність шляхом надання послуг як одного із видів підприємництва.

Л. Нікітенко метою реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність вважає стан забезпечення такої діяльності в Україні шляхом аналізу основних і найбільш життєво важливих проблем, які реально заважають реалізації права на підприємницьку діяльність та гальмують нарощування потужності підприємницького потенціалу. На думку Л. Нікітенко, слід насамперед говорити про державне регулювання у сфері підприємницької діяльності, змістом якого є діяльність із реалізації функцій держави щодо забезпечення господарського порядку, що здійснюється у встановлених формах та відповідними методами. Державний вплив у сфері економіки залежить від публічних інтересів суспільства.



Захищаючи публічні інтереси в економічній сфері, держава здійснює вплив на суб'єктів підприємницької діяльності, використовуючи при цьому нормотворчу, владну й індивідуально визначену (правозастосовну) діяльність компетентних державних органів [6, с. 107–108]. Підприємці є практично незахищеними від свавілля численних контролюючих інстанцій, які широко та майже безконтрольно користуються правом застосування штрафних санкцій і стягнень. Основними проблемами реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність він вважає недосконалість законодавства, невиконання законодавчих приписів на практиці та надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів підприємницької діяльності [6, с. 112]. Отже, Л. Нікітенко прагне знайти причини, які реально заважають реалізації права на підприємницьку діяльність та гальмують нарощування потужності підприємницького потенціалу.

А. Олійник, дослідивши проблеми реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт, пропонує такі ознаки названої свободи: а) матеріальні та духовні блага у сфері виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва; б) втілення конституційних норм в реальні суспільні відносини в названій сфері; в) названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт; г) метою діяльності є отримання прибутку чи соціального результату [7, с. 26]. Отже, А.Ю. Олійник досліджує не всі види конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт, тільки під час транспортних перевезень та капітального будівництва. Надання послуг може мати місце у побутовій сфері і у сфері інформації.

С. Різник пропонує визначати конституційне право на підприємницьку діяльність як затверджене Конституцією України право людини і громадянина на безпосередню або опосередковану, самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність, спрямовану на досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [8]. Отже, С. Різник досліджує конституційну свободу особи на підприємницьку діяльність як досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку в процесі надання побутових і інформаційних послуг. Важливе значення в реалізації названої свободи має її зміст.

Е. Савченко важливим завданням дослідження вважає обмеження прав людини та обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю. Підприємницька діяльність, на його думку, потребує детального законодавчого регулювання, що покликане сприяти подальшому розвитку як різних форм підприємництва, так і економіки України загалом. Ефективність господарювання значною мірою залежить саме від опрацювання, засвоєння та реалізації на практиці тих правових норм, які визначають права та обов'язки всіх без винятку суб'єктів господарювання з огляду на специфіку кожного із них, зумовлену різноманітністю форм власності, сфер діяльності та іншими численними чинниками [9]. Отже, дослідження Е. Савченка базується на потребі детального законодавчого урегулювання змісту реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг.

Зміст реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг включає в себе суб'єктів, їхні права й обов'язки та об'єкти підприємництва. Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 55 ГК України) [10]. Об'єктами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт є діяльність суб'єктів господарювання щодо надання побутових і інформаційних послуг.

Підсумовуючи праці вчених, можна сформулювати ознаки та дати визначення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг. Ознаками реалізації названої свободи слід вважати такі: а) матеріальні та духовні блага у сфері надання послуг; б) втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини



в названій сфері; в) названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових і інформаційних послуг; г) метою діяльності є отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів.

Побутова послуга в літературі розглядається як вид діяльності суб'єктів підприємництва, пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника [11]. Суспільні відносини реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність різних видів надання послуг урегульовані Конституцією України, кодексами України, іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами України. Конституційні норми закріплюють, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42) [12]. Конкретизація конституційної норми здійснюється законом «Про захист прав споживачів» який регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [13]. Названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових і інформаційних послуг. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» Кабінет Міністрів України затвердив «Правила побутового обслуговування населення», які визначають основні вимоги до побутового обслуговування населення і регулюють відносини між замовниками та виконавцями у наданні побутових послуг на території України [11]. Метою діяльності з реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання послуг є отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів.

Таким чином, під реалізацією конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність щодо надання послуг слід розуміти втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових і інформаційних послуг із метою отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів.

Характеристика реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність різних видів надання послуг передбачає формулювання критеріїв для їх класифікації. Виходячи з економічної неоднорідності і ставлення до створення національного доходу, побутові послуги поділяються на матеріальні (виробничі) і нематеріальні (невиробничі). В юридичній літературі до основних видів побутових послуг відносять: ремонт, фарбування та пошиття взуття; ремонт та пошиття швейних, хутрових та шкіряних виробів, головних уборів та виробів текстильної галантереї; ремонт, пошиття та плетіння трикотажних виробів; ремонт і технічне обслуговування побутової радіоелектронної апаратури, побутових машин і приладів; ремонт і виготовлення металовиробів; виготовлення і ремонт меблів; хімічну чистку та фарбування, послуги пральні; будівництва житла та інших будівель; технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів; послуги фотоательє, фото- та кінолабораторій; транспортно-експедиційні послуги; послуги лазень і душових; перукарські послуги; послуги прокату; ритуальні та обрядові послуги тощо [14].

На думку інших авторів, послуги у сфері побутового обслуговування пов'язані з веденням домашнього господарства, виконанням різноманітних ремонтних робіт, забезпеченням санітарно-гігієнічних та інших потреб населення, а також із виготовленням за індивідуальними замовленнями особистих речей та предметів господарського призначення. Види побутових послуг: 1) виготовлення: а) взуття за індивідуальним замовленням; б) швейних виробів за індивідуальним замовленням; в) виробів зі шкіри за індивідуальним замовленням; г) виробів із хутра за індивідуальним замовленням; 2) послуги з ремонту взуття тощо [15].

Під час реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність щодо надання послуг самостійним їх видом слід вважати інформаційні послуги. Відносини щодо інформаційної діяльності в Україні регулюються нормами Конституції, кодексів, інших законів та підзаконних нормативно-правових актів. Закон України «Про інформацію» регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання,



використання, поширення, охорони, захисту інформації (ст. 1). Інформаційна діяльність, подібно до будь-якої іншої, характеризується використанням ресурсів, виробничим процесом, випуском продукції та наданням послуг. За змістом інформація поділяється на такі види: 1) інформація про фізичну особу; 2) інформація довідково-енциклопедичного характеру; 3) інформація про стан довкілля (екологічна інформація); 4) інформація про товар (роботу, послугу); 5) науково-технічна інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація; 8) статистична інформація; 9) соціологічна інформація; 10) інші види інформації (ст. 10). Законом закріплюються принципи інформаційних відносин, серед яких і принцип «свобода вираження поглядів і переконань». З урахуванням предмета дослідження пропонуємо після слова «свобода» додати слово «інформації» і далі по тексту (ст. 2) [16].

Отже, вищезазвану інформацію можна розглядати як види інформаційних послуг, урегульованих законодавством. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність щодо надання інформаційних послуг здійснюється щодо: 1) фізичних осіб; 2) інформації: а) довідково-енциклопедичного характеру; б) про стан довкілля; в) про товари, роботу, послуги; г) науково-технічної; г) податкових відносин; д) про право; е) про статистичні дані; є) про соціологічні відносини тощо.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, пропонуємо такі висновки і рекомендації. 1. Ознаками реалізації названої свободи слід вважати такі: а) матеріальні та духовні блага у сфері надання послуг; б) втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини в названій сфері; в) названі норми регулюють свободу особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових і інформаційних послуг; г) метою діяльності є отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів. 2. Під реалізацією конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність щодо надання послуг слід розуміти втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини свободи особи на підприємницьку діяльність під час надання побутових і інформаційних послуг з метою отримання прибутку чи економічних та соціальних результатів. 3. Запропоновані пропозиції щодо реалізації свобод та зміни до законодавства сприятимуть удосконаленню правового регулювання та реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг.

Список використаних джерел:

1. Варналій З.С. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика : Моногр. / З.С. Варналій, Г.М. Волянська, В.М. Кампо, В.В. Ковтунець, І.М. Копченко, І.С. Кузнецова, І.І. Мазур, Г.А. Миронова, В.Ю. Росіхіна, В.О. Сизоненко. К.: Знання України, 2005. 378 с.
2. Основи підприємництва : Навч. посіб. 3-тє вид. випр. і доп. К.: Знання-Прес, 2006. 350 с.
3. Ільющенко Г.В. Деякі аспекти обмежень права на підприємницьку діяльність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 111–114.
4. Іщук С.І. Окремі конституційно-правові засади функціонування громадянського суспільства в Україні: свобода підприємницької діяльності. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 1 (3). С. 11–17.
5. Ковач А.В. Право людини на підприємництво. *Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні*. 2012. № 2. С. 212–214.
6. Нікітенко Л.О. Проблеми реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: В.В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 107–113.
7. Олійник А.Ю. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в процесі виконання робіт. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 3. С. 23–28.



8. Різник С.В. Забезпечення державою конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність. Автореферат дис. кандидата юридичних наук 12-00-02: конституційне право. Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2008. 20 с.

9. Обмеження права та конституційне право на зайняття підприємницькою діяльністю / <https://www.businesslaw.org.ua/obmejennya-prava-ta-constytuciine-pravo-na-zanyattya-pidpryemnyckou-diyalnistu/>

10. Господарський кодекс (ГК) України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст.144. Поточна редакція від 16.10.2020 р.

11. Про затвердження правил побутового обслуговування населення : Постанова КМ України від 16 травня 1994 р. 1994. № 313. Поточна редакція від 17.01.2014 р.

12. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Поточна редакція від 01.01.2020 р.

13. Про захист прав споживачів : Закон Української РСР від 12 травня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379. Поточна редакція від 16.10.2020 р.

14. Побутові послуги та умови їх надання : https://studopedia.ru/10_175947_k-kontsu-stoletiya-rost-naseleniya-prodolzhitsya-tolko-v-stranah-s-visokoy-rozhdaemostyu.html.

15. Побутові послуги : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

16. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. Поточна редакція від 16.07.2020 р.

